

Дмитро Білий

Валожна душа

(українська готика
з елементами непрочитаних лекцій)

Київ 2014

«...серед малоросіян одним із найстрашніших заклять вважається закляття «заложної душі,» коли людина, що не може виконати своєї присяги, стає приреченою на вічні муки небуття, якщо не передасть іншому тягара свого потойбічного прокляття і, таким чином, не поновить навечно своє страшне приречення...»

*П. Куліш. «Записки
о Южній Русі» 3 частина¹.*

...Під рапнок гучна асамблея в пишньому намісницькому палаці міста, щойно упокоєного після мазепиної смути, дійшла свого апогею. Гості встигли добряче напиться — офіцери міського гарнізону вже мало що тямали в безкінечних блюдах, що розносили моторні служниці, ледь устигаючи ковтати пахучі мед і горілку, та намагались тих служниць за пищі припади ухопити... Полковники повообраного гетьмана Скоропадського вихвалялися своєю вірністю Великому Самодержцю, і вкотре доповідали про свої заслуги у викоріненні нещодавньої зради². Музики італійського квартету чесно відробляли золоті червінці з намісницької скарбниці, граючи солодкаві квартети. Волоські та семигородські виша, густі мальвазії, запіканки та наливки лишилися рікою, у здоровенних барилах пінилося бурштинове пиво, жбани та коряки з хлібною горілкою здавалися невичерпними, і вже не один офіцер чи геть-

¹ І досі доля третьої частини «Записок о Южній Русі», складеної найбільш загадковою постаттю в історії України, залишається невідомою. Знаємо тільки, що Пантелеймон Куліш збирався подати в ній найбільш цікаві матеріали зі своєї таємничої колекції старосвітських документів, які дозволили б нам оцінити вітчизняну історію в зовсім іншому ракурсі. Утім, уже готова до друку третя частина була конфіскована, а всі матеріали зпалчені...

² Невідомо — чи прискорила «мазепина смута» агонію Гетьманщини, чи навпаки продовжила її ще на півстоліття. Принаймні, це була остання спроба вирішити збройно-силовою дилему українського вибору. Наступна відбулася лише через двісті років. Не така вже і вражаюча частота, хоча, цілком можливо, що боротьба могла продовжуватись і в інших сферах...

манський старшина застигли біля них із велетенськими мідяними остзейськими кухлями в руках, опустивши хмільну голову. Багатьох полеглих, немов від свейської картечі, під парами вишпими виносили спритні паміспицькі гайдуки у двір, де полеглі блювали в зелені кущі. Обличчя маснилися від жирних страв, що громадилися на велетенських тарелях. Сотні свічок яскраво освічували просторий зал, де все крутилося в п'яному безладі: деінде гойдалися розхристані мундири й літали оксамитові рукави жупанів; там сипали амстердамську пудру із суконь веселі дами паризького балету, і цілом здіймалося міргородське борошно над пишними перуками; в одному кінці столу хачалися за рапери, а в іншому — пили за здоров'я самодержця й за упокоєння Малоросії; там танцювали краков'як, а там менует, там верещали жінки, а там ревіли старих ландскнехтських пісень гессенські, саксонські, французькі, ганноверські, швейцарські, англійські та ломбардські офіцери російської армії.

Вряди-годи всі погляди зверталися до почесного центру довгого каре дубових столів, де сиділи господарі нечуваного бенкету, світліший князь Гагін — один з найлюбленіших вельмож і радників Великого Государя та господар палацу і всього міста, жалуваного йому за щирі послугу у викоріненні вогнем і залізом мазепинської смуги, — і намісник, жалуваний великими маєтками, почестями і дворянським титулом, сам пан Горлач. Худий Гагін давно вже був п'яний, але звичний до царських політесів у Монплезірі, добре тримався на коротких ногах у білих панчохах і голландських туфлях; що ж до пана Горлача, то був він огрядним, в обов'язковому кармазиновому жупані із блакитним черезплічником Андрія Первозванного. Мав намісник набрякле червоне обличчя, довгі руді вуса, і чуприну, підстрижену під глек. Пив горілку — чару за чарою, на диво, не п'яніючи, тільки очі його все більше наливалися темною кров'ю.

Коли вже гості від н'янкх веселощів були без тями, найвірніший гайдук паміспиків, волох Лупул, уловив непомітний рух Горлача, вийшов на середину залу, витріщив здоровенні чорні очі, зворушив вуса, кольору воропового крила, поправив криву перську шаблю на шкіряному чересі і щосили грюкнув окутим кінцем держака алебарди по мрамуровій підлозі. Гуркіт покотився залом, і дехто з гостей здивовано озирнувся на зарозумілого пахолка, але той прийняв із рук вартового гвардійця тяжку старовинну фузею, преспокійно запалив гніт, дочекався, коли полум'я із тріском сягне замка, і пальнув у стелю. Широкий ствол порхнув білим димом — із розцяцькованої вишуканим різнісом та ліщинною стіни на голови гостей посишалась крейда та покришений гіпс. На таке неподобство десятки рук схопилися за шаблі та рашири й десятки очей повернулися до господарів, немов питаючись — а чи не зарубати дурного холопа? Переляканий квартет збився й на останнє видав якийсь дивний зигзагуватий акорд... Утім, світліший князь поблажливо махнув на гостей рукою й, хитаючись із золотою чарою, підвівся. У той же час галас притих, і тільки забулькали хмільні струмки в чарах, кухлі й коряки. Милостиво дочекався князь повної тиші, мацнув за старою звичкою голене підборіддя, але бороди боярської там не знайшов, покрутив головою в німецькій перуці, й почав свою прощальну промову:

— Панове Гості, офіцери гвардійські та армійські, старшина малоросійська та гетьманська, усією душею справі Государя віддана, а найперше ти, пане господарю славетний Горлаче! Рік минув, як разом здохали ми з тяжкою бідою напестя богомерзенних свеїв і зраду підлу анатемського Івашка Мазени та клятих запорогів. Тяжко нам сталося, але з допомогою Божою та вірністю малоросійською, ворога ми побороли, і в Малоросії лад та спокій навели, задля блага спільного. Усі ми пам'ятаємо, як пан Горлач вірним скішетру залишився й ревню зраду з Вітчизни нашої

викорінив. За те Всемилоствивіший Государ наш службу вашу не забув і обдарує вас ще більшими благами, а присутніх повими привілесями та жалувашьями! Віват вам, пане Горлаче, і віват вам, шанове гості!

— Віват!!! — ревнули гості, немов схопилися в атаку — і бенкет закружляв із новим запалом. А за вікнами палацу затріскотів феєрверк, гучний і яскравий, і темне небо враз розцвітив фарбами...

— А їй добре в тебе, Якове Опанасовичу, — милостиво спираючись на гостиншу руку господаря, промовив князь Гагін, тяжко виходячи з-за столу, — хіба що не чув я в тебе співів малоросійських, які є вельми солодкозвучні для вуха нашого.

— Завтра до палацу нашого прибудуть найкращі співці полкові, до різних цотенних штук удатні, а ще їй дівчата тут дуже гарячі, — з готовністю відповідав господар, бережно проводячи гостя до виходу, де уже чекали муштровані лакеї, аби відвести до найкращої опочивальні палацу.

— І за що люблю я тебе, любий Якове Опанасовичу, так це за вірність твою та передбачливість! — розчулено промовив Гагін і щиро по-братерськи розцітував намісника в обидві щоки, прямо в товсті червоні губи, захитався, але вже був підхоплений надійними руками лакеїв, що понесли його до покоїв.

Тим часом намісника обступивши гості, тягнули до нього келихи і присягали у вічній відданості та вдячності.

— П'ю до вас, гості люб'язні, — гуляйте, бенкетуйте, музик слухайте собі на радість, а я вже старий, піду відпочину, — відповідав їм намісник і в супроводі гайдуків, удячно киваючи до протягнутих келихів, під здравиді «Прост!» та «Віват!» покинув залу.

Палац будували італійські архітектори для Горлачевого попередника, полковника опального гетьмана. Палац був

великий, двоповерховий, із розписами та барельєфами, немов чарівною силою перепесений від берегів веселої Франції та Венеції до химерної Гетьманщини. Утім, перший господар палацу, так і не встигнувши насолодитись окрасами своєї барокової резиденції, сконав на дибі, засічений канчуками за причетність до мазепинської зради, а новий намісник, маючи інші турботи, надто палацом не переймався. На те були в нього вірні слуги.

Провівши князя, Горлач пройшов у супроводі Лупула і двох гайдуків до своїх покоїв — двійко здоровезних лейбгвардійців із протазанами виструнчилися біля дверей при його наближенні. Намісник кивнув Лупулові:

— Розпорядися, щоб мені до спальні діжечку горілки поставили, а я тим часом ще дечого покуштую.

Лупул щось гортанно крикнув гайдукам, і зник у темряві, а ті підхопили зі стін канделябри з накипілими свічками та пішли за Горлачем, який, ніяно хитаючись, човгав попереду.

Мінливе сяйво від свічок у канделябрі кидало на стіни три похмурі тіні. Намісник і гайдуки минули довгий звивистий коридор із гобеленами та венеційськими картинами і спустилися сходами в кімнату, щедро прикрашену вишуканою зброєю і рицарськими панцирами. Тут один із слуг, чорновусий угрин, покрутив щось за крилатим гусарським панциром — і частина стіни із зображенням якоїсь фатальної битви між християнським воїнством і бусурманами, риючи, розвернулася, відкриваючи темне провалля. Вологий протяг з отвору хитнув вогники на канделябрах. Очі намісника розширилися, він вихопив свічку з рук гайдука, і ступив на невидимі сходи. Слуги залипилися біля входу з закам'янілими обличчями.

Освітлюючи собі шлях, намісник повільно спускався грубо витесаними кам'яними сходами вниз. Хришко дидав, примарний блиск свічок вихоплював викладені дубовими колодами стіни підземелля, з яких стирчали залізні

гаки. Нарешті Горлач опинився перед дверима, припнутими важким засувом. Пан намісник легко відсунув його, відчинив двері, й опинився в невеликій коморі. Стіни її були завішані турецькими килимами, посередині стояв невеличкий стіл і широке ліжко, заслане білими вовчими шкірами.

На ліжку, перелякано зіщулившись, сиділа молода дівчина — видно було, що її очі забули світло, густі русьві коси — розкуйовджені, а довга полотняна сорочка подерта.

— Чого злякалася, дурна? — просипів Горлач. — Я тобі подарунок приніс.

Із цими словами він протягнув дівчині блискуче намисто. Але та перелякано забилася в куток кімнати й вибалупленими очима дивилася, як намісник важкими кроками наближається до неї.

— Випусти мене... — тільки змогла, благаючи, вимовити вона, закриваючись тонкими руками.

Ніщо не здригнулося на повному обличчі Горлача. Дівчина затрусилася всім тілом, не в силах відвести погляду від застиглих очей намісника. Він наблизився до своєї полонянки, схопив її за руки й кинув на ліжко. Полонена щосили заборсалася, намагаючись звільнитися від цупких пальців, що впилися їй у плечі. Намісник схилився й жадібно всотував тепло дівочого дихання. Здавалося, що гнучке тіло б'ється в пазурах великого червоного павука. Раптом дівчина завмерла: зіниці її розширилися від жаху — довгі ікла стирчали з рота пана Горлача, вона знову рвонулася, але не встигла, у лию з хрустом увійшли блискучі ікла. На білу ряднину бризнула довга цівка крові. Тіло кілька разів тіпнулося й застигло...

...Витираючи червоним рукавом скривавлений рот, пан Горлач піднявся до кімнати, де на нього чекали гайдуки. Нічого не кажучи, тицьнув канделябр угринові й, похитуючись, пішов коридором. Гайдуки, немов дві чорні тіні, потяглися за ним. Десь посеред коридору намісник зуни-

нився: вираз задоволення щез з обличчя, і тривожно озирнувся на гайдуків — ті мовчки взялися за руків'я шабель. Було тихо — тільки лунали хлопки феєрверку й вигуки безкетуючих. Рушили знову, завернули за ріг і застигли — біля напіввідчинених дверей опочивальні лежали два вартіві. Одному на білий гвардійський мундир густо спливала кров із перерізаного горла, у другого зі сцени стирчав уламок протазана. Горlach кивнув гайдукам. Ті вихопили шаблі й заскочили до опочивальні — на порозі, біля перегорнутої діжки, із якої тоненьким струмком витікала горілка, сидів Луцук, прищиплений власною шаблею до стіни. В опочивальні, біля палаючого каміна, у кріслі сидів чернець. Обличчя було прикрите чорним каптуром. Гість, не поспішаючи, гострив коротким ножем дерев'яний кілок. Біля його ніг жовтіли тріски.

— Ти що за один? — просипів Горlach.

Чернець підняв голову, байдуже блимнувши на гайдуків, і озирнув багато прибрану опочивальню:

— А добре в тебе тут... на січових лавах, звісно, жорсткіше було...

— Хто ти? — люто вигукнув Горlach.

— Хіба не бачиш, пане наміснику, — святий отець.

— Так це ти моїх людей причастив?

— Авжеж, сам знаєш — чернеча злоба до гроба! Зараз і до тебе черга дійде, — із цими словами чернець скинув з обличчя каптур. Лице його було молоде, попечене сонцем і завітрене стеновими вітрами. На голові куйовдилася запорізька чуприна. Очі були холодними, і за цим холодом відчувалися занекла ненависть і сила.

— Багато я таких святих отців із Січі на дибку відправив... — прохарчав Горlach і несамовито закричав: — Візьміть його!

Гайдуки кинулися із шаблями на ченця. Той немов недбало відмахнувся від мухи пироким чорним рукавом ряси — короткий ніж свиснув у повітрі, і один гайдук застиг

на півдорозі з лезом у серці. Чернець зіскочив із крісла, ухилився від шаблі угрина, мов тінь, майнув у нього під рукою, и одним рухом зламав гайдукові шию.

— Твоїм пахолкам тільки з дівками воювати... — видихнув чернець, холодно дивлячись намісникові просто у вічі.

Кладнув курок — Горлач підвів тяжкий пістоль.

— Забув ти, що чоловік стріляє, а Бог кулі носить... — сказав чернець, ледь скрививши тонкі губи. Бухнув постріл. Коли дим розсіявся — чернець стояв на місці, глузливо посміхаючись.

— Проклятий запорог! — скрикнув Горлач, жбурнувши пістоль у вікно — високе скло розлетілося на друзки; і кинувся із шаблею на ченця. Той підхопив шаблю вбитого гайдука, й відбив могутній удар. Із розпечених лез сипнули іскри.

Удари Горлача були сильні й досвідчені, але чернець, граючись, увертався й сам блискавично контратакував. Уже кунтуш намісника деінде був розсічений шаблею дивного ченця, уже пан Горлач важко сопів, і тільки песамовита лютя надавала йому сили. Раптом чернець певловимим рухом вдарив його лезом по правиці — коштовна шабля намісника впала на килим. Горлач голіруч кинувся на ченця, але у груди йому ткнувся гостряк шаблі.

На мить занала тиша. Очі намісника розширилися, зашпиваючи кров'ю, коли долоня ченця до білого хрусту стиснула руків'я шаблі.

— Йди до пекла, свищачий виродку! — видихнув чернець, і павскісним ударом рубоує намісника. Лезо розвалило плече і глибоко загрузло у грудях пана Горлача, що сповзав на коліна, скрюченими пальцями чіпляючи скривавлене лезо. Чернець з огидою глянув на тіло, з якого, заливаючи килим, хлюскала кров, потім підняв кілок і схилився над конаючим.

— Стій!!! — почувся вигук. Той озирнувся — у дверях товпилися офіцери, гайдуки й солдати намісницької варти. З десятків мушкетів цілились йому у груди...

Чернець миттєво підхопив з каміна палаючу головню і жбурнув у діжку, біля якої вже патекла добряча калюжа горілки. Вона вибухнула високим синім полум'ям. Одночасно тріснули постріли. Ураз до опочивальні увірвався весь озброєний натовп. Штори палали, полум'я швидко розпливалося по килиму. Опочивальню миттєво затягнув чад і пороховий дим... Хтось кричав, хтось лаявся й натужно кашляв. Закриваючись від жару, солдати прийнялись гасити вогонь, а коли в кімнаті трохи розвиднілося, усі побачили зібгану чорну рясу із каптуром, що валялася біля комина. Посередині опочивальні лежав, скрутившись, намісник — навколо нього по пишному килимі розтікала-ся величезна калюжа чорної крові. Капітан лейб-гвардії зі шпагою в руках схилився над ним.

— Що з ним? — спитав князь Гагін, що в оточені гвардійців з'явився серед натовпу.

Офіцер підвів голову, глянув на князя і сказав із сильним німецьким акцентом:

— Ваша світлосте, він мертвий...